

“ПЛУРАЛИЗАМ У ПРАВНОЈ МИСЛИ”
(PLURALISM IN LEGAL THINKING)

Међународни семинар, Варшава, 17–27. септембар 1991.

Правни факултет Варшавског Универзитета (*Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji*) организовао је, у сарадњи са Програмом за наставу права у Централној Европи (*Central European University External Teaching Program*) из оквира Фонда Стефан Бајтори (*Stefan Batory Trust*) из Оксфорда, научни скуп на тему “Плурализам у правној мисли – међународни семинар о настави права у Западним демократијама” (*Pluralism in Legal Thinking— International Seminar on Teaching Law in Western Democracies*), који је одржан од 17. до 27. септембра 1991. године у Варшави (односно у туристичком центру *Pogorzelska Warszawa*, двадесетак километара јужно од главног града Пољске).

Сврха овог скупа (за коју се без устручавања може рећи да је у потпуности остварена) била је “пружање прилике за размену искустава и размишљање о приступу (настави) праву, филозофији права, социологији права и компаративном праву”, између развијених земаља Западне Европе и “постсоцијалистичких (комунистичких)” земаља Западне Европе. Такође би се могло рећи да је по својој садржини ово био први “прави” међународни европски научни скуп правних експерата на тему “право у постсоцијализму”, који је одржан у једној “постсоцијалистичкој” земљи.

Гесло семинара можда најбоље изражава мисао пољског мислиоца Станислава Ерлиха из његове познате студије *Лица плурализма* (1985): “Као плуралијску означили смо сваку савремену тенденцију друштвено–политичке мисли која се супротставља бирократском централизму, с обзиром на то да потоња искључује учешће у доношењу одлука оних на које се такве одлуке односе, односно да намеће имплементацију ових одлука независно од тога да ли су их прихватили они на које се непосредно односе. Свака тенденција која се супротставља униформизацији јавног живота је плуралистичка. Плурализам није особеност неког посебног друштвено–политичког система или облика власти, која их разликује од осталих. Напротив, антиномија дегенерисаног, униформистичког централизма и плурализма, јавља се у свакој историјској епохи (...). Сходно томе, мора се јавити и у историји друштвено–политичке и друштвено–економске мисли” (1).

Заслуга за успешно остварење активности скупа припада директору Програма из Оксфорда, Збигњеву Пелчинском (*Zbigniew Pelczynski*) и међународном “Стручном академском одбору” (*Advisory Academic Committee*, којег чине: *Stanislaw Elrich*, Варшавски универзитет; Лав С. Левич, Универзитет у Санкт Петербургу; *Zbigniew Pelczynski*, Оксфорд; *Jerzy Rajska*, Варшавски универзитет; *Joseph Raz*, *Balliol College*, Оксфорд; *Andrzej*...)

(1) Stanislaw Ehrlich, *Oblicza pluralizmu*, Państwowe wydawnictwo naukowe, Warszawa, 1985, стр. 405.

drzej Stelmachowski, председник Сената Републике Пољске; *Robert Summers*, *Cornell Law School*, Итака, САД и *Anna Turska*, Варшавски универзитет) (2).

На семинару је учествовало двадесетак реномираних предавача и педесетак учесника из 17 земаља (3). На овом скупу су, између осталог, успостављени стручни и колегијални контакти са представницима универзитета из Естоније и Литве, односно Јерменије, као и других источноевропских универзитета, посебно из Твера, Минска, Кијева, Букурешта и Тиране.

Током рада семинара детаљно су обрађене посебне теме скупа у излагањима предавача, нарочито у оквиру дискусије на "округлим столовима" и "радионицама" (*workshops*).

У оквиру уводних излагања, обрађене су подтеме: *Pluralism and ideology of criminal law* (проф. *Lech Falandysz*, Правни факултет Варшавског универзитета); *Revolution and law in 20th. century Europe* (проф. *Hubert Izdebski*, Правни факултет Варшавског универзитета); *Axiological foundations of the constitution in times of reform; the Polish case* (проф. *Piotr Winczorek*, Правни факултет Варшавског универзитета).

У оквиру теме *Природа права* (*Nature of law*) обрађене су подтеме: *Is law a system of rules — debate between H. L. A. Hart and R. Dworkin* (проф. *John Gardner*, *All Souls College — Oxford*); *Law and morality — selected topics* (проф. *Wieslaw Lang*, Универзитет Николај Коперник, Турин); *The changing world requires new approaches to the essence of law* (проф. Нено Неновски, Институт за државу у право при Бугарској академији наука, Софија).

У оквиру теме *Владавина права* (*Rule of law*) обрађене су подтеме: *On rights and the rule of law* (*J. Gardner*); *The rule of law; in defence of an ideal* (проф. *Jacek Kurczewski*, Правни факултет Варшавског универзитета); *Five obstacles to building the rule of law — from the experience of the practice of the Polish Ombudsman* (проф. *Ewa Letowska*, пољски "омбудсман", односно "ombudswoman").

У оквиру теме *Филозофија права и социологија права – искуства и перспективе у настави* (*Philosophy of law and Sociology of law — experiences and perspectives in teaching*), обрађене су подтеме: *Philosophy of law and sociology of law — a British approach* (проф. *Roger Cotterrell*, *Queen Mary Westfield College, University of London*); *Philosophy of law and sociology of law in Hungary* (проф. *Csaba Varga*, Институт за правне и управне науке Мађарске Академије наука, Будимпешта).

У оквиру теме *Право и његова примена у савременој Европи* (*Law and its implementation in contemporary Europe*), обрађене су подтеме: *The process of complex decision making in the production of European legal norms* (проф. *André—Jean Arnaud*, *Direktor de recherches — Centre national de recherches sociales (CNRS), Paris*); *Scientific director — International Institute for the sociology of law, Onati*); *Is Dutch penal policy as tolerant as they say* (проф. *Erhard Blankenburg*, *Vrije Universiteit, Amsterdam*).

(2) Посебна заслуга, свакако припада и колегама са Правног факултета Варшавског универзитета, пре свега професору Томашу Ставецком (*Tomasz Stawetski*), као и колегама Вијеславу Стаскиевичу (*Wieslaw Staskiewicz*) и Томажу Козловском (*Tomasz Kozlowski*) и њиховим сарадницима.

(3) Из наше земље учествовале су и колеге са универзитета у Новом Саду, Загребу и Лубљани.

У оквиру теме *Лице права – друштвени и теоретски аспекти* (Faces of Law — social and theoretical aspects) обрађене су подтеме: *Pluralism as a necessary step towards the future law of Europe* (A. J. Arnaud); *Moral neutrality of law* (проф. Wojciech Sadurski, University of Sydney, Аустралија).

У оквиру теме *Социологија права – изазови теорије и емпиричких истраживања* (Sociology of law — challenges for a theory and empirical studies), обрађене су подтеме: *Comparison of legal cultures; The Netherlands. Federal Republic of Germany and the German Democratic Republic* (E. Blankenburg); *New forms of the law and the social aspects of economic reforms* (проф. Grazyina Skapska, Социолошки институт Јагелонског универзитета, Краков).

У оквиру теме *Право и процеси друштвеног и политичког преображаја* (Law and processes of social and political transformation) обрађене су подтеме: *Law and social change* (R. Cotterrell); *On law and social change* (проф. Maria Borucka—Arctowa, Институт политичких наука Јагелонског универзитета, Краков); *The problems of limits of law* (проф. Krzysztof Paleski, Институт политичких наука Јагелонског универзитета, Краков); *The changing role of comparison between East and West European laws* (проф. Ulrich Drobnig, Max Plank Institut, Хамбург).

У оквиру теме *Упоредно право* (Comparative law) обрађене су подтеме: *Civil and criminal process in Great Britain* (judge George Dorby, Лондон); *Revival of commercial law in Eastern and Central European states; the role of comparative law* (проф. Jerzy Rajski, Правни факултет Варшавског универзитета); *Equality and liberty in a liberal law* (W. Sadurski), као и још неке подтеме.

У оквиру теме *Право и легитимитет* (Law and legitimacy), обрађене су подтеме: *Contemporary approaches to the legitimacy of law* (G. Skapska); *Legitimacy of law and the legitimacy of political systems* (проф. Wojcieh Lamentowicz, Правни факултет Варшавског универзитета).

Осим обимног и веома добро одабраног материјала, који су колеге са Варшавског правног факултета припремили за учеснике семинара, посебну пажњу заслужује студија пољског аутора Адама Подрогерцког *Social Oppression* (4) о "садржини и техници идеолошке репресије у тоталитарним режимима комунистичке провенијенције", с посебним освртом на улогу права (правног система) у остваривању овог циља.

Илустрације ради, у овој студији се, између осталог, истиче: "Инсталација невидљивог унутрашњег агенса (internal agent) друштвене контроле који стално врши евалуацију, вредновање, праћење и надзор (monitoring), као и могуће сопствено санкционисање сопственог понашања, много је суптилнији, ефикаснији и продорнији облик контроле сопствених односа са другима од најсофистициранијих спољних интервенција. (...) Може се утврдити преломни тренутак који је био пресудан у историји репресије; прелаз од примене (физичких) казни ка успостављању режима надзора (surveillance). (...) То је био тренутак када је постало јасно да је ефикасније и делотворније, у смислу економичне употребе моћи, ставити људе под режим праћења и надзора, уместо да се подвргавају одговарајућим казнама (5).

(4) Адам Подрогерцки, *Social Oppression*, Ottawa University, Department of Anthropology and Sociology, Ottawa, 1991.

(5) Адам Подрогерцки, *Social Oppression*, стр. 43.

У односу на право, у студији се, између осталог, констатује: "Према традиционалној концепцији права, оно обавезује када се обе стране у питању сагласе да утврде своја одговарајућа права и обавезе (...) За право у тоталитарним земљама најважнија је карактеристика да оно нема само социо–психолошке импликације, већ и да директно утиче на саму суштину теоријског поимања права. (...) Суштина функционисања права у тоталитарним системима огледа се у томе да је дејство (validity) правне норме у овим системима лишено сваке сопствене аутономије и да оно у потпуности зависи од политичке садржине и друштвено–политичке праксе која делује на норму. Иако се начело владавине права на површини поштује у посттоталитарним системима, дубоко укорењени организациони механизам у стварности остаје нетакнут. (...) Независно од политичке репресије која је посебно обележје тоталитарних друштвено–политичких система, ови системи генеришу стално стање несигурности, анксиозности и рањивости (vulnerability). Ово социо–психолошко стање ствари пружа онима који имају моћ много више погодности у употреби репресије у односу на оне над којима се влада" (6).

Међународни семинар "Pluralism in legal thinking", са упоредном анализом стања "правне науке и наставе права на универзитетима" у земљама "западне демократије", с једне, и у "постсоцијалистичким (комунистичким)" земљама Европе, с друге стране, било је нешто што свакако није требало пропустити.

Стеван Лилић

СИМПОЗИЈУМ "ПРАВНА ДРЖАВА – ПОРЕКЛО И БУДУЋНОСТ ЈЕДНЕ ИДЕЈЕ"

Die Tagung "Rechtsstaat – Ursprung und Zukunft einer Idee"

На Правном факултету у Београду је у сарадњи са Културним и информативним центром Западне Немачке 26. и 27. септембра 1991. године одржан симпозијум посвећен идеји правне државе, њеном пореклу и њеној будућности. Симпозијум је замишљен као научни допринос расветљавању ове значајне и актуелне теме, а организован је поводом прославе стопедесетогодишњице постојања Правног факултета. То је један у низу сличних научних скупова посвећених прослави овог значајног културног и друштвеног јубилеја нашег народа.

У току дводневног научног рада на симпозијуму, реферате су поднели професор др Вернер Кравијец (Werner Krawietz), професор Ерхард Денингер (Erhard Denninger) и професор др Улрих Пројс (Ulrich Preuss) као гости, а у име домаћина професор др Стеван Врачар, професор др Коста Чавошки, професор др Драгољуб Поповић, доцент др Јовица Тркуља, асистент мр Един Шарчевић и асистент мр Јасминка Хасанбеговић. После сваког научног саопштења вођен је разговор, док је на крају симпозијума организована генерална дебата. У раду симпозијума активно су учествовали, поред референата, и угледни професори Правног

(6) Адам Подрогерци, *Social Oppression*, стр. 111–116.